

Валентина Михайличенко

кандидатка філософських наук, доцентка, професорка кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7390-5319>;

E-mail valentina_be@ukr.net

Лариса Грень

докторка наук з державного управління, професорка, професорка кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4466-6018>;

E-mail: mega_lgren@ukr.net

**СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ТА ЇЇ РОЛЬ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ**

Анотація: стаття присвячена структурному аналізу самосвідомості та визначенню її ролі в процесі професійно-особистісного саморозвитку студентів; доведено, що вдосконалення особистості як самоорганізуючої та самопрограмуючої системи можливе лише за умови обов’язкового розвитку самосвідомості; показано, що інтерес до цієї проблеми з боку педагогіки та психології виправданий; розкрито зміст понять “самосвідомість” і “саморозвиток” студентів; доведено необхідність формування самосвідомості у процесі професійно-особистісного саморозвитку студентів, яка включає здібності до самопізнання, рефлексію, самооцінку, самоконтроль, самовдосконалення. Представлено результати дослідження, проведеного серед студентів НТУ “ХПІ”, у якому наведено наявність окремих компонентів самосвідомості, розкрито їхню роль у особистісному зростанні. Розглянуто формуючу роль Я-концепції як основи розвитку професійної самосвідомості студентів. Доведено, що вдосконалення людини як самоорганізуючої та самопрограмуючої системи можливе лише завдяки обов’язковому розвитку самосвідомості.

Ключові слова: саморозвиток; самосвідомість; студенти; самопізнання; самооцінка; самоконтроль; формування; самовдосконалення.

Valentyna Mykhailychenko

PhD in philosophy, associate professor, professor of the department of pedagogy and psychology of management of social systems of academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine;

E-mail: valentina_be@ukr.net

Larysa Hren

doctor in public management, full professor, professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Kharkiv, Ukraine

E-mail: mega_lgren@ukr.net

STRUCTURAL ANALYSIS OF STUDENTS' SELF-AWARENESS AND ITS ROLE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PERSONAL SELF-DEVELOPMENT

Annotation: the article is devoted to the structural analysis of self-awareness and determination of its role in the process of professional and personal self-development of students; it has been proven that the improvement of a person as a self-organizing and self-programming system is possible only under the condition of mandatory development of self-awareness; justified interest in this problem from the side of pedagogy and psychology; the meaning of the concepts of "self-awareness" and "self-development" of students is disclosed; the need for the formation of self-awareness in the process of professional and personal self-development of students, which includes the ability to self-knowledge, reflection, self-evaluation, self-control, and self-improvement, has been proven. The results of a study conducted among students of NTU "KhPI" are presented, in which the presence of individual components of self-awareness is shown, and their role in one's personal growth is revealed. The formative role of the self-concept as a basis for the development of students' professional self-awareness is considered. It is proved that the improvement of a person as a self-organizing and self-programming system is possible only thanks to the mandatory development of self-awareness.

Key words: self-development, self-awareness, students, self-knowledge, self-assessment, self-control, formation, self-improvement.

Valentyna Mykhailychenko, Larysa Hren

An extended abstract of the paper on the subject of:

"Structural analysis of students' self-awareness and its role in the process of professional and personal self-development"

Problem setting. In the process of professional training, one of the important but difficult tasks is the formation of students' professional self-awareness. Successful self-realization of the individual is the result of the process of conscious management of the individual's development, improvement of his qualities and abilities. A pedagogical system is being developed in which students' mental abilities, abilities for self-knowledge, reflection, and self-improvement of the individual are purposefully developed. Thanks to this approach, the future specialist is assisted in self-organization, the search for the personal meaning of professional activity

and the factors of one's own personal growth in the learning process.

Recent research and publications analysis. Various approaches to the study of this problem are widely presented in the works of Ukrainian scientists Ya. Andreieva [14], I. Bekh [1], L. Hren [2; 12], O. Gumenyuk [3], O. Yerakhtorina [4], O. Ignatyuk [5], M. Kanivets [6, 9, 10, 13], V. Lozovoy [7], V. Lozova [8], V. Mykhailychenko [9; 10; 12], S. Pazynich [11], O. Romanovskyi [12; 13], H. Trotsko [8], N. Chepelieva [15] and other authors. The authors study the mental processes and operations by which an individual realizes

and evaluates himself and his behavior. They are interested in how adequate the self-image and private self-evaluations are, as well as what role they play in the self-regulation of an individual's behavior.

Highlighting previously unsolved parts of the general problem, to which this article is devoted. For the practical implementation of the task of forming the professional self-awareness of students during their studies in higher education institutions, it is necessary to determine the pedagogical meaning of this concept, to develop the principles of the formation of professional self-awareness and to reveal the motivational value of this process. The issue of revealing the structural analysis of students' self-awareness and its role in the process of professional and personal self-development remains unexplored.

Paper objective. The purpose of our research is to reveal the structure of self-awareness, the creation of an image of self and its self-improvement in the process of professional and personal self-development of students.

Paper main body. The main functions of self-awareness are self-knowledge through awareness of the image of one's self, development and improvement of one's personality in accordance with the social and moral requirements of society. Thanks to self-awareness, the student understands the inconsistency of his qualities with the requirements of the profession and is therefore ready for the formation of readiness for self-development, which ensures the ability to set goals for himself and form strategies and tactics for their achievement. Self-development is a purposeful and varied self-change of an individual, which serves the purpose of his maximum spiritual-ethical and activity-practical self-enrichment and self-disclosure [12].

Self-awareness includes the following components: self-knowledge, self-esteem, self-respect, self-control, self-improvement. Spheres of personality that are subject to self-knowledge and self-analysis: personal-

characteristic features, motivational-value and emotional-volitional spheres of personality, the sphere of abilities and opportunities, creating a real image of oneself and what is desired for success, using the formative role of self-concept. Self-knowledge consists of self-observation and self-evaluation. Self-esteem can be adequate (real, objective) or inadequate, which, in turn, can be underestimated or overestimated and must be checked by comparing one's behavior and its results with objective circumstances, with other people's ratings.

The results of the research conducted among students of NTU "KhPI" showed the relationship between self-esteem and students' ability to reflect, which contributes to their effective self-knowledge. Students with adequate self-esteem have a higher level of reflection than students with inadequate self-esteem. In the educational process, students' assessment of their capabilities is formed, which affects their self-confidence. There is a correlation between them, which was confirmed by the results of the study. The first step on the way to building confidence is an adequate self-assessment of students. The final dimension of the Self, the form of existence of global self-esteem is the self-esteem of the individual. A component of the process of practicing effective behavior is reinforcement, which is the basis of most methods of behavior change. Self-development and self-improvement of the individual, education and professional activity, behavior in society assume the necessary inclusion of self-control. Self-improvement of the individual requires the presence of a volitional beginning in the behavioral acts of a person. At the heart of the development of students' professional self-awareness is the process of creating the image of "I-professional" based on the formation of realistic positive ideas about oneself, called the term "I-concept" [2].

Conclusions of the research. Therefore, the improvement of a person as a self-organizing and self-programming system is possible only thanks to the mandatory

development of self-awareness. The most important prerequisites that determine the effectiveness of its formation are: self-knowledge, adequate self-evaluation, conviction, self-respect and self-confidence, self-control and self-improvement. The student's self-awareness must be considered

in two aspects: as an objective, dynamic state of the individual that changes with his development, and as one of the most important goals of professional education, which should provide an opportunity for each individual to realize his potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна віддана цінностям та цілям, визначеним у Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року [14]. Цілі є орієнтиром для розроблення програмних та прогнозних документів, системи моніторингу, здійснення аналізу стану інкорпорації ЦСР у чинні державні стратегії та програми. ЦСР 4 охоплює два основні напрями — забезпечення всеохоплюючої і якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх [14, с. 36]. У процесі професійного навчання одним із важливих, але складних завдань, є формування професійної самосвідомості студентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Різні підходи до вивчення цієї проблеми широко представлені у працях українських вчених Я. Андреєвої [14], І. Беха [1], Л. Грень [2; 12], О. Гуменюк [3], О. Єрахторіної [4], О. Ігнатюк [5], М. Канівець [6; 9; 10; 13], В. Лозового [7], В. Лозової [8], В. Михайличенко [9; 10; 12], С. Пазиніча [11], О. Романовського [12; 13], Г. Троцько [8], Н. Чепелевої [15] та інших авторів.

Вчені вивчають психічні процеси та операції, за допомогою яких індивід усвідомлює, оцінює себе та свою поведінку. Їх цікавить, наскільки адекватними є образ-Я і приватні самооцінки, а також яку роль вони відіграють у саморегуляції поведінки особистості. На основі об'єктивних, поведінкових показників ними широко

представлено оцінку здібностей, компетентності та інших якостей, які характеризують Я-образ або думку людини про себе.

Провідною у розумінні процесів самосвідомості особистості можна вважати наукову роботу англійського педагога і психолога Р. Бернса “Розвиток Я-концепції та виховання” [16]. Він визначає Я-концепцію як динамічну систему уявлень людини про себе, як власне усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, самооцінку їх, а також суб'єктивне сприйняття чинників, що впливають на дану особистість.

Вченими доведено, що вдосконалення людини як системи, що самоорганізується і самопрограмується, можливо лише завдяки обов'язковому розвитку самосвідомості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Сприятливі можливості для формування професійної самосвідомості студентів надає ЗВО, що визначає інтерес до цієї проблеми з боку педагогічної науки, її взаємозв'язок із психологією. Для практичного виконання цього завдання необхідно розібратися, яким є педагогічний сенс досліджуваного поняття, виробити принципи формування професійної самосвідомості і виявити мотиваційне значення цього процесу. Досі не вивченим залишається питання розкриття структурного аналізу самосвідомості студентів та її ролі у процесі професійно-особистісного саморозвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю нашого

дослідження є розкриття структури самосвідомості, створення образу Я та його самовдосконалення у процесі професійно-особистісного саморозвитку студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для нашого дослідження необхідним є визначення таких понять, як “самосвідомість”, “професійна самосвідомість”, “саморозвиток”. Самосвідомість людини визначають як свідоме когнітивне сприйняття, оцінку індивідом самого себе. Вона належить цілісному суб’єкту і служить йому для організації його власної діяльності і взаємовідношень. Це усвідомлення себе як особистості, своїх фізичних сил і розумових здібностей, вчинків та дій, мотивів та мети, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей. Лише завдяки самосвідомості людина розуміє невідповідність властивостей особистості до соціально-моральних вимог, усвідомлює також невідповідність власних фізичних і психічних можливостей її прагненням [9].

Самосвідомість людини формується у процесі її повсякденного спілкування з іншими людьми, крізь пізнання яких вона доходить до пізнання й усвідомлення самої себе. Це є усвідомленням нею своєї ідентичності, певної сталості, цілісності у різних ситуаціях. Свідомість, пізнаючи зовнішній світ, робить більш гнучкою, доцільною і продуктивною діяльність людини, у той час як самосвідомість прагне підвищити ефективність і надійність людини як системи, що самоорганізується і самопрограмується. Це процес свідомого управління особистістю своїм розвитком, вдосконалення своїх якостей та здібностей, результатом якого стає успішна самореалізація особистості.

У поняття “професійна самосвідомість” вчені зазвичай включають усвідомлення особистістю своєї фізіології,

психіки, розумового і фізичного розвитку, вимоги різних професій до людини, адекватне співвідношення себе з конкретними професійними вимогами і наповнення майбутньої професійної діяльності особистісним сенсом, який робить її потрібно значущою і необхідною для досягнення успіху в житті. У зв’язку з цим розробляється педагогічна система, в якій цілеспрямовано розвиваються розумові здібності студентів, здібності до самопізнання, рефлексії, самовдосконалення особистості. Завдяки такому підходу у процесі навчання забезпечується сприяння майбутньому фахівцеві у самоорганізації, пошуку особистісного сенсу професійної діяльності та чинників власного особистісного зростання.

Для процесу самосвідомості є важливими такі суттєві характеристики особистості: знання себе як майбутнього професіонала; розуміння значущості навчально-професійної діяльності у своєму житті; здатність застосовувати засвоєні знання для вирішення завдань, що стоять перед нею, свідоме використання знань про механізми й закономірності психічної діяльності своєї особистості. Без глибокого розуміння себе, своїх устремлень, без адекватної оцінки своїх здібностей неможлива успішна самореалізація особистості.

Основними функціями самосвідомості вважаються самопізнання самого себе за допомогою усвідомлення образу свого Я, розвиток і вдосконалення своєї особистості відповідно до соціально-моральних вимог суспільства.

Саморозвиток розуміємо як найширшу категорію, що включає будь-яку активність суб’єкта, що здійснюється свідомо чи підсвідомо, прямо чи опосередковано, що призводить до прогресивних змін психічних, фізичних функцій, соціальних здібностей. Саморозвиток є цілеспрямованою різноманітною самозмінною особистості, яка служить меті її максимального

духовно-етичного та діяльнісно-практичного самозбагачення та саморозкриття; це самостійне її формування, спрямоване на успішну самореалізацію у суспільстві [12]. Він має свої цілі, мотиви, способи та результати, що визначаються спрямованістю особистості. Несформоване ставлення до себе як до майбутнього фахівця гальмує процес професійно-особистісного саморозвитку, тому що саме завдяки самосвідомості студент розуміє невідповідність своїх якостей вимогам професії. Готовність студента до саморозвитку забезпечує йому здатність ставити перед собою цілі та формувати стратегію та тактику їх досягнення.

Структура самосвідомості містить такі взаємопов'язані компоненти: самопізнання, самооцінку, самоповагу, самоконтроль, самовдосконалення. Розглянемо їх більш детально.

Самопізнання — одне з найбільш складних і найбільш суб'єктивно важливих завдань у процесі навчання. Це спрямованість студентів на пізнання своїх фізичних, духовних можливостей і якостей, свого місця серед інших людей. Вчені виділяють такі аспекти самопізнання, як: аналіз результатів власної діяльності, поведінки, спілкування і взаємовідносин з іншими людьми; усвідомлення ставлення до себе інших людей; самопізнання, що відбувається у самоспостереженні своїх станів, думок, аналізі мотивів і вчинків. Самопізнання є специфічною пізнавальною діяльністю і може бути описано через характеристику цілей, мотивів, способів і результатів. У загальному плані, самопізнання — це процес пізнання себе, своїх потенційних та актуальних властивостей, особистісних, інтелектуальних особливостей, рис характеру тощо.

Можна визначити такі сфери особистості, які підлягають самопізнанню і самоаналізу:

1. Особистісно-характерологічні особливості (якості особистості та

властивості характеру, в яких висловлюється ставлення до інших людей, до діяльності, до навчання, до самого себе).

2. Мотиваційно-ціннісна сфера особистості (самопізнання в собі власних спонукань, інтересів, мотивів, цінностей, переконань, які характеризують поведінку і результати діяльності).

3. Емоційно-вольова сфера особистості (пізнання своїх емоційних станів, домінуючих почуттів, способів реагування у стресових ситуаціях, вміння мобілізуватися, виявляти завзятість, наполегливість, цілеспрямованість тощо).

4. Сфера здібностей і можливостей (аналіз своїх здібностей, особистісних якостей, оцінка можливостей для здійснення успішної професійної діяльності).

5. Створення образу самого себе реального та бажаного для досягнення успіху, використання формуючої ролі Я-концепції.

Відповідно до такого розуміння, можна говорити про самопізнання себе в зовнішньому світі (своєї поведінки, особливостей спілкування і діяльності) і про самопізнання себе у внутрішньому світі (своєх почуттів, можливостей).

Самопізнання складається із самоспостереження і самооцінки. Самоспостереження — спостереження за своїми діями, вчинками, почуттями. Це метод вивчення психічних процесів, властивостей та станів. За допомогою нього самопізнання відбувається зовні: людина спостерігає за своєю практичною діяльністю, співвідносить її результати зі своїми цілями й установками, а також із суспільними інтересами і цілями. Самоспостереження являє собою засіб пізнання людиною власної психіки, її індивідуальних особливостей, її готовності до вирішення завдань, що стоять перед нею. У психології це називають "рефлексією". Це властивість відображати свої стани, відносини, переживання, що допомагає не тільки усвідомити, але, за потреби, перебудувати їх, тобто керувати ними.

Рефлексія (лат. *ref-lexio* — звернений назад) — процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів шляхом самопостереження. Відрефлексувати — це означає пропустити через свій внутрішній світ, оцінити. Це роздуми особистості про саму себе, осмислення інформації, аналіз того, що відбувається, здатність оцінити ситуацію та адаптуватися до неї. Рефлексія — це не просто усвідомлення та самооцінка, а водночас і можливість зміни самого себе у процесі професійно-особистісного саморозвитку.

Найбільш складним і багатогранним компонентом самосвідомості є самооцінка. Поняття самооцінки визначають як оцінку особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей. Самооцінка відіграє важливу роль у саморегулюванні поведінки і діяльності, вона є стрижнем цього процесу, показником індивідуального рівня його розвитку. Самооцінка дозволяє правильно оцінити людині свій духовний і фізичний стан, свої відносини із зовнішнім світом та іншими людьми. Вона сприяє усвідомленню людиною своїх сильних і слабких сторін, стимулює творче зростання. Важливу роль у формуванні самооцінки відіграє зіставлення образу реального Я з образом ідеального Я. Другий чинник важливий для формування самооцінки пов'язаний з тим, що людина схильна оцінювати успішність своїх дій у процесі саморозвитку [2, с. 285].

Самооцінка буває адекватною (реальною, об'єктивною) чи неадекватною (може бути заниженою чи завищеною) і обов'язково повинна перевірятися шляхом зіставлення своєї поведінки і її результатів із об'єктивними обставинами, з оцінками інших людей. Її рівень виражає ступінь реальних та ідеальних чи бажаних уявлень про себе. Адекватна самооцінка визначає міру розбіжності в особистості між рівнем її домагань і реальним рівнем, точність постановки цілей, адекватну емоційну

реакцію на результат діяльності. Самооцінка створює сприятливі умови для професійного самовдосконалення, сприяє його результативності. Завищена самооцінка сприяє постановці завищених цілей, однак особистість, орієнтована на успіх, не шкодує великих зусиль для досягнення поставлених цілей. Занижена самооцінка призводить до пасивності, боязкості відповідальності, до схильності ставити легкі цілі та завдання, до очікування неспіху.

Так, результати дослідження, проведеного М. Канівець серед студентів-психологів другого та третього курсів НТУ “ХП” протягом двох років навчання, показали взаємозв'язок самооцінки та здатності студентів до рефлексії, що сприяє ефективному самопізнанню. У студентів із адекватною самооцінкою рівень рефлексії вищий, ніж у тих, чия самооцінка неадекватна. Загалом, ця здатність у студентів розвинена слабо. Так, низький рівень рефлексії характерний для 23,5 % студентів, середній — для 72,8 % та високий — лише для 3,7 % студентів. Отже, тільки за наявності рефлексії як внутрішнього стану самопізнання та розуміння себе можна виховувати та зміцнювати самооцінку особистості.

За результатами дослідження, неадекватно висока самооцінка характерна для 41,7 % студентів, високий рівень адекватної самооцінки становить 36,8 %, середній — 14,4 %, низький — 7,1 %. Так, у навчальному процесі формується установка студентів на оцінку своїх можливостей, що впливає на їхню впевненість у собі. Між ними існує кореляційний взаємозв'язок. Як підтверджують отримані результати, ця залежність помітно проявляється у студентів із адекватною високою та середньою самооцінкою, тоді як у студентів із неадекватною високою самооцінкою така залежність виражена слабо. Серед останніх високий рівень впевненості у собі характерний лише для 29,2 % студентів, тоді як серед студентів із

адекватною високою самооцінкою він становить 62,5 % [6, с. 280].

У результаті дослідження встановлено, що високий рівень упевненості у собі властивий лише 27,3 % студентам. Для більшості студентів (63,8 %) характерний середній її рівень, є й студенти з низьким рівнем упевненості у собі (8,8 %). Отримані результати мало відрізняються у студентів другого та третього курсів, скоріш за все, цим питанням на цьому етапі навчання не приділялося належної уваги [6, с. 282].

Впевненість у собі є властивістю особистості. Першим кроком на шляху формування впевненості є адекватна самооцінка. Вона відображає ступінь розвитку власної цінності та позитивного ставлення до всього, що входить у сферу Я. Позитивна самооцінка визначає сміливість у постановці цілей та завдань, а також ініціативу, з якою людина береться за їх виконання. Вона має бути підкріплена успішними результатами діяльності.

Підсумковим виміром Я, формою існування глобальної самооцінки є самоповага особистості. Ця стійка особистісна риса та підтримка її на високому рівні є важливим завданням у процесі навчання. Самоповага визначається ставленням дійсних досягнень до того, на що людина претендує, які цілі ставить перед собою, що визначає рівень домагань особистості. Підвищення рівня самоповаги та впевненості в собі у студентів у процесі професійно-особистісного саморозвитку досягається внаслідок накопичення професійних знань, умінь та навичок, розширення світогляду. Особливе значення при цьому мають дисципліни, що сприяють самопізнанню та розвитку внутрішнього світу студента, його системи цінностей, переконань, сформованих установок, самооцінок, самоідентифікації та активної самореалізації.

Саморозвиток і самовдосконалення особистості, навчання і професійна діяльність, поведінка в суспільстві

припускають неодмінну включеність до них самоконтролю. Це свідомо оцінка і регулювання людиною власної діяльності та поведінки, своїх дій і вчинків. Самоконтроль дає можливість людині не лише керувати своєю діяльністю та поведінкою, а й коригувати їх, контролювати здійснення наміченого плану, утримуватись від небажаних дій. Розвинений самоконтроль не тільки покращує результати пізнавальної діяльності, а й сприяє підвищенню активності студентів. Вчені виділяють такі основні структурні елементи самоконтролю: самоперевірка — перевірка досягнутого результату; самооцінка особистістю самої себе, своїх можливостей; самоаналіз — аналіз своєї поведінки, окремих вчинків, емоційних реакцій, переживань, і нарешті, якостей своєї особистості, цілей, мотивів [10]. Самоконтроль є важливим засобом розумового та морального самовдосконалення особистості.

Самовдосконалення особистості вимагає присутності вольового початку в поведінкових актах людини. Воля — це особлива форма активності особистості, особливий вид свідомої організації та саморегуляції діяльності. Специфіка волі полягає у свідомому подоланні людиною труднощів і перешкод на шляху поставленої мети. Воля як психічний феномен знаходить свій конкретний вираз шляхом здійснення вольового зусилля, завдяки чому вдається загальмувати дію одних та посилити дію інших мотивів. Вольова особистість не тільки свідомо ставить цілі та діє, а й мобілізує свої зусилля, щоб досягти результату. Специфіка волі полягає у свідомому подоланні людиною труднощів та перешкод на шляху до поставленої мети.

В основі розвитку професійної самосвідомості студентів знаходиться процес створення образу “Я-професіонал” на основі формування реалістичних позитивних уявлень про себе, званих терміном “Я-концепція” [2]. Я-концепція

— це сукупність всіх уявлень індивіда про себе, що включає переконання, оцінки та тенденції поведінки, завдяки чому її можна розглядати як властивий кожному індивіду набір установок, спрямованих на себе. Вона є важливим чинником організації психіки та поведінки індивіда, оскільки є інтерпретацією досвіду та є джерелом знання про себе. Бернсом Р. були виділені основні компоненти Я-концепції: інтелектуальний, емоційний, поведінковий [16]. Початкова залежність Я-концепції від зовнішніх впливів безперечна, але надалі вона відіграє самостійну формуючу роль у житті кожної людини.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, вдосконалення людини як системи, що самоорганізується і самопрограмується, можливе лише завдяки розвитку самосвідомості. До найважливіших передумов, що визначають ефективність її формування, слід віднести такі: самопізнання, адекватну самооцінку, переконання, самоповагу та впевненість у собі, самоконтроль і самовдосконалення. Усвідомлення своїх якостей, здатностей, переконань, очікувань та можливостей сприяє змістовному наповненню навчальної діяльності і збагаченню смислових зв'язків. Наявність усвідомлення значущої мети, ідеї, сенсу, тобто, змістовного компонента професійної самосвідомості, є важливою умовою особистісного розвитку студента. Тому самосвідомість студента необхідно розглядати у двох аспектах: як об'єктивний, динамічний стан особистості, що змінюється з його розвитком, і як одну

з найважливіших цілей професійного навчання, яке має надавати можливість кожному індивідові самореалізувати свій потенціал. Отже, вдосконалення людини як самоорганізуючої та самопрограмуючої системи можливе лише завдяки обов'язковому розвитку самосвідомості.

В основі розвитку професійної самосвідомості студентів знаходиться процес створення образу “Я-професіонал” на підставі формування реалістичних позитивних уявлень про себе, званих терміном “Я-концепція”. Вона є важливим чинником організації психіки та поведінки індивіда, оскільки є інтерпретацією досвіду та джерелом знання про себе. Я-концепція відіграє самостійну формуючу роль у процесі самовдосконалення особистості, що значною мірою пов'язане із вдосконаленням психіки. Цілеспрямований вплив на психіку здійснюється за допомогою навчальної і виховної роботи. Цей процес ефективний у тому випадку, коли спонукає студентів до потреби займатися самоформуванням своєї психіки на основі самопрограмування, що здійснюється під час педагогічного супроводу з боку викладачів. Воно ставить перед собою завдання привчити студента до самовиховання й постійного самовдосконалення, що сприяє професійно-особистісному розвитку студентів.

Перспективою подальших досліджень є аналіз особистісно-професійного саморозвитку студентів у процесі фахової підготовки.

Список літератури:

1. Бех І. Психологічні джерела виховної майстерності. Київ : Академвидав, 2007. 248 с.

2. Грень Л. Роль самооцінки у формуванні професійної самосвідомості студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики*

навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Вінниця, 2008. № 19. С. 281–286.

3. Гуменюк О. Психологія Я-концепції : навч. посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 310 с.

4. Єрахторіна О. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів : монографія. Харків :

Видавництво Іванченка І., 2013. 216 с.

5. Ігнатюк О. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : монографія. Харків : НТУ “ХПІ”, 2009. 432 с.

6. Канівець М. Формування впевненості в собі в студентів вищих технічних навчальних закладів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2011. Вип. 17 (70). С. 278–283.

7. Лозовой В., Сідак Л. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці : монографія. Харків : Право, 2006. 256 с.

8. Лозова В., Троцько Г. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. метод. посібник. Харків : “ОВС”, 2002. Вид. 2. 400 с.

9. Михайличенко В., Канівець М. Самосвідомість як основа розвитку особистості студента. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2011. Вип. 15 (68). С. 339–346. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/18370> (дата звернення: 17.02.2024).

10. Михайличенко В., Канівець М. Самоконтроль як важлива умова саморозвитку особистості студента. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ : Вінниця, 2012. Вип. 31. С. 422–427. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4116> (дата звернення: 17.02.2024).

11. Пазиніч С. Самопізнання й самосвідомість в системі сучасного і національного буття. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. Харків : НТУ “ХПІ”, 2007, Вип. 15–16. С. 122–132.

12. Романовський О., Михайличенко В., Грень Л. Педагогіка успіху. Харків : НТУ “ХПІ”, 2011. 300 с.

13. Романовський О., Канівець М. Сутність професійно–особистісного саморозвитку майбутніх фахівців та його механізми. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 193–197. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/23291>

14. Цілі сталого розвитку. Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/11491/file/2021%20SDGs%20info%201%20Opager%20ukr%20.pdf>

15. Чепелева Н., Андреева Я. Психологія саморозвитку особистості : зб. наук. пр. Київ, 2016. 284 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/704669/1/maket72.pdf> (дата звернення: 15.02.2024).

16. Burns R. Self-concept development and education. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1982. 441 p.

References:

1. Bekh I. Psykholohichni dzherela vykhovnoi maisternosti [Psychological sources of educational skills]. Kyiv : Akademydav, 2007. 248 p.

2. Hren L. Rol samoosinky u formuvanni profesiinoi samosvidomosti studentiv [The role of self-assessment in the formation of students' professional identity]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* : zb. nauk. pr. Vinnytsia, 2008. No. 19. pp. 281–286.

3. Humeniuk O. Psykholohiia Ya–kontseptsii [Psychology of the self-concept] Navch. posibnyk. Ternopil : Ekonomichna dumka, 2002. 310 p.

4. Yerakhtorina O. Samovdoskonalennia osobystosti u naukovii refleksii i realizatsii biohrafichnykh proektiv [Self-improvement of the individual in scientific reflection and implementation of biographical projects]. Monohrafiia. Kharkiv :

Vydavnytstvo Ivanchenka I., 2013. 216 p.

5. Ihnatiuk O. Formuvannia hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka [Formation of future engineers' readiness for professional self-improvement: theory and practice]. Monohrafiia. Kharkiv : NTU "KhPI", 2009. 432 p.

6. Kanivets M. Formuvannia vpevnenosti v sobi v studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Building self-confidence in students of higher technical educational institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr. Zaporizhzhia, 2011. Issue. 17 (70). - pp. 278–283.

7. Lozovoi V., Sidak L. Samorozvytok osobystosti u filosofskii refleksii ta sotsialnii praktytsi [Personal self-development in philosophical reflection and social practice]. Monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2006. 256 p.

8. Lozova V., Trotsko H. Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia [Theoretical foundations of education and training]. Navch. metod. posibnyk. Kharkiv : "OVS", 2002. Pub. 2. 400 p.

9. Mykhailychenko V., Kanivets M. Samosvidomist yak osnova rozvytku osobystosti studenta [Self-awareness as the basis of student personality development]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr. Zaporizhzhia : KPU, 2011. Issur. 15 (68). pp. 339–346. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-I-Press/18370> (accessed: 17.02.2024).

10. Mykhailychenko V., Kanivets M. Samokontrol yak vazhlyva umova samorozvytku osobystosti studenta [Self-control as an important condition for the self-development of a student's personality]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u*

pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. pr. Kyiv : Vinnytsia, 2012. Issue. 31. pp. 422–427. Available at: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4116> (accesse: 17.02.2024).

11. Pazynich S. Samopiznannia y samosvidomist v systemi suchasnoho i natsionalnoho buttia [Self-knowledge and self-consciousness in the system of modern and national existence]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity* : zb. nauk. pr. Kharkiv : NTU "KhPI", 2007, Issue. 15–16. C. 122–132

12. Romanovskyi O., Mykhailychenko V., Hren L. Pedahohika uspikhu [Pedagogy of success]. Kharkiv : NTU "KhPI", 2011. 300 p.

13. Romanovskyi O., Kanivets M. Sutnist profesiino-osobystisnoho samorozvytku maibutnykh fakhivtsiv ta yoho mekhanizmy [The essence of professional and personal self-development of future specialists and its mechanisms]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2013. Issue. 34. pp. 193–197. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/23291>

14. Tsili staloho rozvytku [Sustainable development goals]. Ukraina. Available at: <https://www.unicef.org/ukraine/media/11491/file/2021%20SDGs%20info%201%20pager%20ukr%20.pdf>

15. Chepelieva N., Andreieva Ya. Psykholohiia samorozvytku osobystosti [Psychology of personal self-development]. Zb. nauk. pr. Kyiv, 2016 284 p. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/704669/1/maket72.pdf> (accessed: 15.02.2024).

16. Burns R. Self-concept development and education. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1982. 441 p.

Стаття надійшла до редколегії 5.11.2024